

Németh György

Az Ilioni polgárok

A LELET

Heinrich Schliemann trójai ásatásai során egy római kori falból előkerült egy meglehetősen terjedelmes, hetvensoros felirat. A kőtábla mérete 79 x 44 cm. A felirat első kiadása 1891-ben jelent meg Schliemann utolsó könyvében, jelenleg mérvadó kiadását Peter Frisch jegyzi.¹ A meglehetősen repetitív dokumentumot Frisch egyszerűen hellenisztikus korinak nevezi, pontosabb keletkezési idő meghatározása nélkül, de – Louis Robert feltevése alapján – utal rá, hogy a polgárok összeírását szolgáló névlista esetleg egy Ilion környéki kis település lakóit örökítette meg annak alkalmából, hogy az beolvadt Ilionba. Ilyen összeolvadást, úgynevezett *sympoliteiát* örökít meg Frisch 63. felirata a közeli Skamandroi-jal. A teljes összeolvadást *synoikismos*nak nevezik, ami két formában valósulhatott meg: a kisebb állam lakói vagy beköltöztek a nagyobbba, vagy pedig eredeti lakóhelyükön maradvá jogilag alkottak azzal közös államot. Strabón emlékezik meg róla, hogy Nagy Sándor halála után Lysimachos király fejlesztette ilyen módon Iliont: „templomot építtetett, s kb. 40 stadion hosszúságú fallal vette körül, s oda telepítette (*synókise*) a környékbeli régi és leromlott városok lakosait”.² Livius híradása szerint Kr. e. 188-ban a rómaiak csatoltak két városkát Ilionhoz: „Ilionhoz pedig hozzácsatolták Rhoiteiont és Gergist, nem annyira friss szolgálataikért, inkább a rómaiak eredetére emlékezve.”³ Az Antiochos király elleni győzelem emlékére Gnaeus Manlius azért növelte meg Iliont, mert a rómaiak Aeneas szülőhelyeként saját őseik lakóhelyeként tekintettek Ilionra, vagyis Trójára. A rómaiakkal mindig barátságosan viselkedő ilioniak pedig nem győzték kihasználni ennek az eredetmítosznak rájuk nézve pozitív következményeit. A felirat betűformái alátámasztják azt a lehetőséget, hogy a polgárlista keletkezését a Kr. e. 2. század kezdetére helyezzük, vagyis ebben az esetben a lista vagy a rhoiteioni, vagy pedig a gergisi polgárok neveit sorolja fel.⁴

A pontos datálás azonban nem is szükséges ahhoz, hogy ebben a különleges feliratban meglássuk a hellenisztikus kori Kis-Ázsia társadalomtörténetének értékes forrását.

¹ Schliemann 1891: 30–37; Frisch 1975: 64. felirat, 155–165.

² Strabón 1977: 13, 1, 26, 593.

³ Livius 1963–1976: 38, 39, 10.

⁴ Különös, miért datálja Linda-Marie Günther Peter Frischre hivatkozva a feliratot a Kr. e. 3. századra. Günther 1993: 323.

A felirat

A oldal

... Lampris – Asklépiodóros Philó-
 nos ... nios, Artemidóros fia, anyja Nikogenis, – Asklépi-
 dés ... anyja, Euthyné – Símos, Aristarchos fia – Matrón, Aristoni-
 (kos fia, ...) Métrobia – Theotimos, Potamnés fia, felesége Hérais, lánya Démé-
 (...)ón, Démétrios fia, felesége Parmenis, fia Démétrios, lányai
 (...)a, Aristodama – Hérakleidés, Démétrios fia, felesége Artemó, anyja Ar-
 temis – Menekratés Ménophilos fia – Artemidóros Eikadios fia, anyja
 Philotimon – Menekratés Artemón fia – Ménophantos, Démétrios fia, felesége
 Megara – Bakchios, Poseidippos fia, anyja Kleopatra, felesége Mikinna – Diony-
10 sios, Pamphilos fia – Bakchios, Pamphilos fia – Dionysios, Philitas fia, felesége Hermioné, lá-
 nya Skamandrodiké – Koriskos, Apollónios fia, felesége Mikinna, fia Apollónios „
 Timogenés Héróidés fia – Auilupolis, Dionysios fia, anyja Ménokrité – Apollónios
 Potamón fia, felesége Euthymia – Apollónios, Aristokratés fia – Zénis Dionysios fia,
 anyja Métrophila – Apollónios, Apollodóros fia, felesége Philumené, lá-
 nya Métrodóra – Numénios, Agathoklés fia, anyja Métriché – Menestra-
 tos, Glaukos fia – Philitas Dionysios fia – Ménophanés, Alexandros fia – Simalos, Lam-
 pón fia – Zénodotos, Aischylos fia – Apollónidés, Gerón fia – Meniskos, Ar-
 temidóros fia – Isodikos, Timarchos fia, anyja Hekataia – Solón, Apollas fia – Asklé-
20 piadés, Meleagros fia, felesége Anda, anyja Ménophila – Hikesios, Menekratés fia – Pra-
 xianax, Hippias fia – Timogenés, Menippos fia, anyja Nikaia – Pha(...)émos, Athénago-
 ras fia – Androsthénés, Ménophilos fia – Poseidónios, Médeios fia, felesége Batis,
 fia Médeios, lánya Theogeneia – Ménophanés, Potamón fia, felesége
 Inna, fiai Ménodotos, Ménophanés, lánya Phila – Menippos, Timón fia,
 felesége Hermioné, fia Menippos – Menemachos, Aristón fia – Meniskos,
 Hyperanthos fia, felesége Lydion – Kleón, Médeios fia, felesége Tatis, fiai Parmeniskos, Mé-
 deios, lánya Theogeneia – Zóilos, Hégésios fia, anyja Asinnó, felesége Mana-
 kon, lánya Asinnó – Kallistratos, Attinos fia, felesége Athénais – Ménophi-
 los, Métrodóros fia, felesége Kireis – Praximenés, Skamandrios fia, felesége Artemis,
30 fia Skamandrios, lánya Lampris – Mithradatés, Philagros fia, felesége Philis-
 ta – Dioklés, Dionysios fia, fia Dioklés, anyja Menestraté – Asklépi-
 adés, Poseidónios fia, felesége Olympias – Ménophilos, Theón fia, anyja Mida-
 sia – Meniskos, Theón fia – Batés, Menón fia – Antigonos, Ménophanés fia –
 Prótomachos, Euthydamos fia, felesége Melinna – Erxandros, León fia,
 felesége Mystaliné, lánya Simotera – Dionysios, Ménodóros fia, any-
 ja Artemó, felesége Nannis, fia Apollophanés – Hippias, Lampón fia –
 Athénodóros, Zóilos fia, anyja Artemidóra – Apollophanés, Hégésios fia –
 Andrias, Andrias fia – Andreias, Menandros fia, anyja Hérais – Asklapón, Me-
 nandros fia, anyja Mynakon – Pythomnéstos, Epigenés fia, anyja Menestra-
40 té, ... Ménodóros, Meniskos fia, felesége Amphionis, fiai Artemidóros, Meniskos,
 (...)rantos, Asklépiadés fia, felesége Phila, fia Meleagros – Métrodóros
 (...)nokleíés fia – Theophilos, Poseidippos fia – Epigenés, Epigenés fia –

(...)os, Timarchos fia – Kókos, Dionysodóros fia – Myrtilos, Lampón fia – (...dés, Klearchos fia – Démétrios, Klearchos fia – Ménodóros, Ménodóros fia, (felesége) Peristera – Dionysodóros, Menekratés fia – Lysimachos, Stra- (... fia – ...)chos és Seuthés, Nikomachos fiai, anyjuk Maiandria – Milésios, (... fia – Apollónios, Menandros fia – Alexandros, Menandros fia, felesége Ar- (tem... – ...)sias, Euandros fia, felesége Hermioné – Philoxenos, Philoxenos fia, fe- (lesége ...) – Diphilos, Diphilos fia, felesége Adeia – Prótophanés, Dionysios fia,

B oldal

50 fia Apollónios – Epikuros, Moschos fia – Mé(... –)

Milésios, Eubulidés fia, felesége Artemidóra, fiai Theodektés, (... – ...)

dés, Hégesandros fia – Parmeniskos, Antipatros fia, felesége Moiró – Eubios, (Saty-)

riskos fia – Démétrios, Dokimos fia – Nikandros, Ménodóros fia – Ménodóros, Nikandros

fia – Ménodóros, Timeos fia, anyja Dionysia – Démétrios, Nikomé-

dés fia – Philinos, Dionysios fia – Klearistos, Sósthenés fia – Artemidóros, Theoge-

néis fia – Ménophantos, Amyntas fia – Meidias, Theón fia – Stratios, Zóilos fia –

Asklépiadés, Meidón fia, felesége Artemidóra, fia Menestheus.

Özvegyasszonyok: Eumenis, Mikinnos lánya – Strato(niké), Apollophanés lánya – Póa, Aris- tomachos lánya –

Aristodama, Idaios lánya – Philinna, Potamón lánya – Mania, Andreas lánya – Eukleia,

60 Bakchios lánya – Nannis, Polymédés lánya.

És azok, akiknek megadták a polgárjogot: Ménophilos, Teukros fia – Ménophilos, Niko-

médés fia – Métrodóros, Leukios fia – Numénios, Neón fia – Apollónios, Dio-

nyisios fia – Killés, Démosthenés fia – Matrophanés, Démosthenés fia – Damocharis, Artemi-

dóros fia – Hérakleidés, Xenokratés fia – Aristonus, Kallippos fia –

Asklépiadés, Memnón fia – Ménophilos, Menippos fia – Archemstratos, Apollo-

dóros fia – Menedémos, Aikleidas fia – Ménophilos, Amyntas fia – Milésios, Aristión fia –

Nikadas, Ménogenés fia – Machi(...)enos fia, anyja Métrodóra – Héróidés

és Potamón, Menemachos fiai – (...) Héphaistón fia – Mén(oge-)

nés, Melanippos fia – Kars(...)dóros fia – *vacat* ?

70 Menandros, Asklépiadés fia (... fia? Askl)épiadés *vacat* ?

AZ ILIONI TÁRSADALOM SAJÁTOSSÁGAI

A polgárlista három egyenlőtlen részre osztható. Az első 57 sorban a polgárok szerepelnek háztartásonként az esetlegesen velük lakó családtagjaikkal együtt, az 58–60. sorban az önálló háztartást vezető özvegyasszonyok, míg a 61–70. sorban „azok, akiknek megadták a polgárjogot”. Minthogy valójában az egész felirat a polgárjoggal rendelkező polgárok listája, nyilvánvaló, hogy az utolsó tíz sor valamilyen másféle polgárjog-adományozásra vonatkozik. Csakis olyan polgárokról lehet szó, akik nem születésükkor szerezték meg az éppen betagozódó városkában a polgárjogot, hanem felnőttként kapták meg a közösség döntése

következtében. Erre sor kerülhetett egyenként vagy csoportosan is, például egy háború után, amelyben a polgárjogot elnyert személyek fegyveresen segítették az adott közösséget.⁵ Elképzelhető, hogy az új polgárok jogállása valamennyire eltért a született polgárokétól, mint például Athénban, ahol ki voltak zárva az archóni hivatalból, ezért szerepeltek külön csoportban a listán.⁶

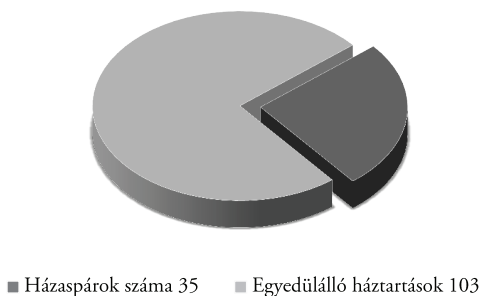
A nevek háztartásonként (*oikos*) vannak csoportosítva, amiből a nyilvánvalóan hiányos listán (a felirat eleje a település nevével bizonyosan hiányzik) összesen 138 szerepel, ami jó kiindulópont a községben élők családi viszonyainak felrajzolásához. Feltűnő, hogy a nők nagyjából feleannyian vannak, mint a férfiak, mivel 151 férfinévvel szemben (köztük vannak a kisfiúk is) mindössze 80 nő és kislány nevével találkozunk. Ez a különös aránytalanság azonban magyarázatot kap az egyes háztartások összetételének vizsgálatakor.

A feliraton mindössze 14 olyan férfi neve olvasható, aki feleségével él együtt, és 16, akinek felesége mellett egy vagy több gyermeke is van. Két család él együtt gyermekekkel és a férfi özvegy édesanyjával, három házaspár pedig csak az özvegy édesanyjával, de gyermek nélkül. Egy özvegy férfit is találunk, aki gyermekével és özvegy édesanyjával lakik. A gyermektelen és nem házasságban, de özvegy édesanyjával élő férfiak száma 17. A nem házasságban, de önálló háztartásban élő, gyermektelen férfiak száma meglepően magas, összesen 71 fő. Lehet, hogy gyermektelen özvegyek is vannak közöttük, de ez az adatokból nem derül ki. Mint-hogy a háztartások száma 138, ennek több mint a fele egyfős, vagyis „szingli” háztartás, különösen, ha ehhez hozzávesszük az özvegyasszonyok által vezetett nyolc háztartást is. (1. ábra)

Mint látszik, az adott közösségben feltűnően alacsony a házaspárok, s így a gyermekek száma. A gyermekek családonkénti megoszlása is figyelemre méltó. 13 családban csak egy, 4 családban két, és csupán 3 családban találunk 3 vagy

1. ábra.

Egyedülálló háztartások és házaspárok aránya

⁵ Erre jó példa a dyméiek határozata, amely az őket a háborúban segítőknek kollektíven megadta a polgárjogot. Dittenberger 1915–1924: 529,6.

⁶ Pollux 8,85, ahol az szerepel, hogy legalább három nemzedék óta mindkét ágon athéni polgároknak kellett lenni az őseiknek ahhoz, hogy archóni tisztséget viselhessenek. Frisch 1975: 158.

több gyermeket. Feltűnő, hogy a két- vagy többgyermekes családokban nem élnek nagymamák.

1. táblázat

Gyermekek száma családonként

<i>Gyermekek száma</i>	<i>Családok száma</i>
egy gyermek	13
két gyermek	4
három vagy több gyermek	3

A gyermekek családonkénti megoszlása egyértelművé teszi, hogy az ilioni társadalomra nem volt jellemző a többgyermekes családmodell. A földművelésből élő, szegényebb családok esetében már az archaikus kortól kezdve jellemző volt az egykézés, amint ezt Hésiodos Kr. e. 7. századi tankölteményéből, a *Munkák és napokból* is látszik. A szerző ugyanis ezt a tanácsot adja a gazdálkodóknak:

„Egyetlen gyermek legyen, az gondozza az apja házát, benne a gazdagság így egyre növekszik, és ha ez is megöregszik s meghal, hagyjon utódot.”⁷

Az alacsony gyermeklétszám egyenesen következik a „szingli” háztartások nagy számából. A feliraton szereplő 24 új polgár egyike sem nő, összesen 23 háztartásban laknak, és csak egyikük él együtt özvegy édesanyjával. Ez a 23 háztartás a nyilvántartott 138 *oikos* 16,6%-a, ami igen magas arány, és tudatos polgárjog-adományozási politikára enged következtetni.⁸ A görög poliszok általában szűken mérték a polgárjogot, és busásan megfizettették azokkal, akik mégis szerettek volna bekerülni a különféle kizárólagos jogokkal rendelkező polgárok közé. A legfontosabb ilyen jog az ingatlanszerzés joga volt. Athénban például még a leggazdagabb generációk óta ott élő *metoikos*, vagyis polgárjoggal nem rendelkező lakos is csak bérelhette házát, megvenni nem volt joga.⁹ A polgárjog-adományozást a polgárok egyik legfontosabb, elidegeníthetetlen jogának tartották.¹⁰ A frissen Ilionhoz csatolt városkában valamiért úgy gondolták a polgárok, hogy előnyükre válik, ha nagyvonalúbban bánnak annak adományozásával. Felvetődik a kérdés, hogy kik közül kerülhettek ki az új polgárok. Peter Frisch ugyan felveti, hogy bizonyos esetekben a felszabadított rabszolgák is kaphattak

⁷ Hésiodos 1974: 376–378. Az egykézés megvalósításának módszereihez: Németh 2001a: 125–134.

⁸ A polgárok *oikos*ainak száma a jelenleg megismerhetőnél nyilvánvalóan nagyobb volt, mivel a felirat eleje hiányzik, a kő nagy méretére való tekintettel azonban nem lehetett lényegesen magasabb, mivel valószínűtlen, hogy a kőtábla magassága jelentősen meghaladta volna jelenlegi méretét.

⁹ A *metoikosok* helyzetéhez: Németh 2001b: 331–348.

¹⁰ Apollodóros 2006: 89–106. Vö. Németh 2008.

polgárjogot, itt azonban nem erről lehet szó. Minden új polgárnak van atyaneve, és egyikük özvegy édesanyjával él. Ilyen rendezett családi viszonyokról rabszolgák esetében bajosan lehetett volna szó. A feltehetőleg bevándorló vagy korábbi *metoikos* családból származó férfiak fiatal korát mutatja, hogy még egyikük sem nő. Elképzelhető, hogy a közösség fiatal, életerős férfiak polgárjogban való részvételével és házhoz juttatásával akarta kezelni valamiféle gondját, ami lehetett például a gyermekek túlságosan alacsony száma. Ebből következően az új polgároktól a közösség hosszú távú fennmaradásának biztosítását várhatták el.

AZ ÖZVEGYASSZONYOK

A felirat másik érdekessége az özvegyasszonyok magas száma, aminek az a következménye, hogy a háztartások 22%-ában éltek megözvegyült nők. A 30 özvegyasszonyból 22 fiának a családjával élt, ami annak a jele, hogy a férj halála után a birtokot megöröklő felnőtt fiú egyben az anyja fölötti gyámságot, valamint anyja eltartási kötelességét is megörökölte.¹¹ Mindössze 8 esetben él egy *oikos*-ban egyedül özvegyasszony. Feltehetően nekik férjük halálakor vagy nem volt fiúgyermekük, vagy már ő is meghalt, ami egy ilyen mértékben egykézű társadalomban nem lehetett kivételes eset. Az egyedül élő özvegyasszonyok jelensége azonban egy nagyon fontos kérdésre irányítja rá a figyelmet: a nők gazdasági jogaira.

A poliszon belül a nőknek mindazon társadalmi kategóriáit megtaláljuk, mint a férfiaknak. Egy nő lehetett polgár, polgárjog nélküli szabad (*metoikos*, külföldi, *nothé* – vagyis házasságon kívül született –, felszabadított rabszolga), *metaxy* (helótaféle) és rabszolga.¹² Minthogy a legtöbb társadalmi rétegben a nő és a férfi jogai és kötelességei nagyon hasonlítottak egymásra (például a *metoikos* nő is adót fizetett, mint a *metoikos* férfi, csak fele akkora összeget), a polgárjoggal rendelkező nők rétegét kell külön kiemelnünk.¹³ A nők polgárjoga a fiúgyermekére emlékeztetett, hiszen gyámság alatt álló polgárok voltak, azzal a különbséggel, hogy a fiúk nagykorúságukat elérve kikerültek a gyámság alól, a nők azonban – elméletileg – soha. Egy lánynak apja volt a gyámja, az apa halála esetén pedig a gyámként kirendelt rokon. Ha a nő férjhez ment, apja gyámsága alól átkerült férje gyámsága alá.¹⁴ A nő gazdasági jogai korlátozottak voltak.

¹¹ Günther 1993: 323–325.

¹² A nők kérdésének sajátos megközelítését adja a Nancy Sorkin Rabinowitz és Amy Richlin által szerkesztett tanulmánygyűjtemény: Rabinowitz–Richlin (ed.) 1993. Jellemző a kötetből: Passman 1993; Rose 1993.

¹³ Egy *nothénak* különösen nagy esélye volt arra, hogy prostituálttá váljék, hiszen egy polgárral kötendő házasságra egyáltalán nem voltak esélyei. Ogden 1996: 163; Winkler 1994: 189.

¹⁴ A nők általában a férjükhöz költöztek. A probléma igen tömör megfogalmazását adja Anne Carson: “Woman is a mobile unit in a society that practices patrilocal marriage (which Greek society is generally agreed to have done), and man is not. From birth the male citizen has a fixed place in the *oikos* (‘household’) and *polis* (‘city-state’), but the female moves. At marriage

Poliszonként változó mértékben, de csak korlátozott értékben köthettek üzleteket. Egy kofaasszonynak nem lehetett megtiltani, hogy zöldséget áruljon, egy koszorúkészítőnek, hogy eladja a koszorút, minthogy ebből élt, de azt már igen, hogy egy nő rabszolgát vagy ingatlant vásároljon. Az ilyen üzleteket a vagyonos nők is csak jogi képviselőik által köthették meg.¹⁵ A nő polgárjoga ugyanakkor rendkívül fontos dolognak számított, hiszen csak mindkét ágról polgári családból származó nőnek lehetett törvényesen polgár a fia, feltéve, ha a fiú apja is polgár volt. A nő tehát öröközte az aktív polgárjogot, de ő maga csak passzív joggal rendelkezett:¹⁶ a politikai szerepvállalásból ki volt zárva.¹⁷

A nő két esetben vált a jog számára érdekessé, ha örökölt, vagy ha megözvegyült, mert mindkét esetben kikerült a gyámság alól, és még vagyonra is szert tett.¹⁸ Az örökösönőkre külön szabályok vonatkoztak. Ha egy atya fiúörökös nélkül halt meg, egyes poliszokban a lány (vagy lányok) lett az örökös (*epikléros*), de előfordult olyan szabályozás is, hogy a végrendelet nélkül meghalt apa lánya csak örökostársként szerepelt az apa férfirokonai mellett. Az örökösönő nem maradhatott gyám nélkül. Minthogy apja nem volt, és bátyja sem (hiszen különben az örökölte volna a családi vagyont), a legközelebbi férfirokon lett a gyámja, feltéve, ha hajlandó volt feleségül venni. Ha a férfinak már volt felesége, a nemzetség bármely férfitagja bejelentette igényét az örökösönő kezére – és általa a vagyonra. A vagyon mindenesetre ettől kezdve jogilag a nő vagyónának minősült, vagyis kizárólag a nő gyermekei örökölhették.¹⁹ Ha tehát valaki feleségül vett egy örökösönőt, született egy fiuk, és az anya meghalt, aztán pedig a férfi második házasságot kötött, és abból is származott egy fia, a férfi vagyont a két fiú megosztva örökölte, de az örökösönő vagyont csak az ő fia, az apa második házasságából született fia nem.²⁰

Az özvegyasszonyok hasonló problémát jelentettek a polisz közössége számára, mint az örökösönők. A férfi gyám nélkül maradt asszonyok voltak azok, akikre a gyerekeknél mellett a családi gazdaság vezetése is rászakadt, ráadásul úgy, hogy a gazdasági ügyekben csak korlátozottan voltak jogképesek. A gyerme-

---

a wife is taken not just (and perhaps not at all) into her husband's heart but into his house." Carson 1990: 136.

¹⁵ A vagyonosabb polgárok feleségének az élettere nem a piac, hanem a lakóház volt. Walker 1993: 81–91. Az üzletkötés jogához a későbbi korokban: Bremen 1993: 223–242.

¹⁶ Természetesen ez alól is voltak kivételek, hiszen a démosok közéletéből kizárt nők egy része papnőként tevékenykedett az adott démosban (IG I³ 250. Kr. e. 450/430). Jones 1999: 124.

¹⁷ A spártai nők némileg eltérő szerepéről: Paradiso 1993: 107–122.

¹⁸ Természetesen előfordult, sőt a görög gyakorlatban éppen hogy sűrűbben volt példa arra, hogy a férj özvegyült meg, és – gyermekei felnevelése céljából – újból házasságot kötött. A mostohaanyák híre a görög irodalomban meglehetősen rossz volt, de ez inkább a mitikus mesélőkedv és az amúgy is általános görög *misogynia* terméke lehetett, vagyis a mostohák a Kr. e. 5. századi viszonyokra vonatkozó források tanúsága szerint egyáltalán nem voltak rosszabbak, mint más nők. "The myths, then, in making the stepmother the universal scapegoat for stepfamily conflict, display a prejudice which appears to be unfounded." Watson 1994: 71.

¹⁹ Wagner-Hasel 1988: 35.

²⁰ Demand 1994.

keit egyedül nevelő, elnyomorodott, koszorúkötésből élő asszony képét Aristophanés (*A nők ünnepe* című művében) ábrázolja látszólag tragikus színekkel,²¹ de ha belegondolunk, hogy az ábrázolt hadiözvegy Kr. e. 450/449-ben, Ciprusnál veszítette el férjét, a darab pedig Kr. e. 411-ben játszódik, beláthatjuk, hogy az asszony által nevelt „kisgyermek” nem a mintegy negyven éve halott férjétől származnak, hanem más kapcsolatok (netán kereső tevékenység) termékei. Aristophanés tehát ebben az esetben nem a „tipikus özvegyasszonyt”, hanem a „víg özvegyet” ábrázolta.²² Az özvegyasszonyok az esetek egy részében újra-házasodtak, s ebben segíthette őket az általuk gondozott örökség összege. Más esetekben a legközelebbi férfirokon gyámsága alá húzódtak, gondoljunk például a Xenophón (*Emlékeim Sókratésről*) által emlegetett Aristarchosra,²³ akinek házában a peloponnészoszi háború során – odamenekült nővéreivel és unokahúgaival együtt – tizennégy szabad ember lakott. Ez legalább tíz menekültet, javarészt asszonyt jelentett, akik közül nyilván néhányan özvegyek voltak. Ennyi éhes száj már Aristarchosnak is problémát jelentett, ezért kért tanácsot Sókratéstól. Ennek alapján feltehetjük, hogy egy-egy özvegyasszony (és gyerekei) ellátása a rokon férfiak számára természetes volt. Nem beszélve arról, hogy a hadiárva után néhány állam (például Athén, Thasos) árvaellátást fizetett. Az özvegyasszonyokat azonban – különösen, ha bizonyos okoknál fogva egy kis közösségben túl sok volt belőlük – hallgatólagosan elismerhették jogképesnek, minthogy nem volt olyan férfirokon, aki gyámság alá vonhatta volna őket. Ez történhetett Ilionban is. Az egyedül maradt nők maguk vezették gazdaságukat, és semmilyen gyámmal nem rendelkeztek, különben beszámolt volna róla a felirat. Ez az állapot nem jelenthetett valami különlegességet, amit a felirat készítőinek szóvá kellett volna tenniük. Vagyis a polgári származású nőkre vonatkozó joggyakorlat – legalábbis Ilionban – jóval rugalmasabb volt, mint ahogy azt a törvények szövege alapján gondolnánk.

FORRÁSOK

- Apolldóros 2006: *Vádbeszéd Neaira ellen. Egy athéni örömlány kalandos élete*. Németh György (szerk.). Budapest.
- Aristophanés 1961: A nők ünnepe. In: *Arany János összes művei 3: Drámafordítások*. Keresztury Dezső (szerk.). Budapest.

²¹ Aristophanés 1961: 446–458.

²² A nők erkölcsének védelme voltaképpen a törvényes örökös biztosítását célozta, vagyis azt, hogy az utód lehetőleg a férjtől származzék. A vagyonosabb rétegekben ez a családi vagyon továbbörökítésénél játszott kiemelkedően fontos szerepet. Nem csoda, hogy az erkölcsvédelem néha sajátos korlátozásokhoz, például az ablakon való kihajolás tilalmához vezetett. Graham 1998: 22–40.

²³ Xenophón 1986: 2,7.

- Dittenberger, Wilhelm 1915–1924: *Sylloge inscriptionum graecarum*, 3. ed. (SIG³) Leipzig.
- Hésiodos 1974: *Istenek születése. Munkák és napok*. Ford. Trencsényi-Waldapfel Imre. Budapest.
- IG I = *Inscriptiones Graecae* I. Szerk. D. Lewis. Berlin, 1981.
- Livius, Titus 1963–1976: *A római nép története a város alapításától*. Ford. Muraközi Gyula – Kis Ferencné. Budapest.
- Pollux, Julius 1900: *Onomasticon*. Ed. Erich Bethe. Leipzig.
- Strabón 1977: *Geographika*. Ford. Földy József. Budapest.
- Xenophón 1986: *Emlékeim Sókratésről*. Ford. Németh György. (Az ókori irodalom kis-könyvtára.) Budapest.

HIVATKOZOTT IRODALOM

- Bremen, Riet Van 1993: Women and Wealth. In: Cameron, Averil – Kuhrt, Amelie (eds): *Images of Women in Antiquity*. London, 223–242.
- Carson, Anne 1990: Putting Her in Her Place: Woman, Dirt and Desire. In: Halperin, David M. – Winkler, John J. – Zeitlin, Froma I.: *Before Sexuality. The Construction of Erotic Experience in the Ancient Greek World*. Princeton, 135–169.
- Demand, Nancy 1994: *Birth, Death and Motherhood in Classical Greece* Baltimore–London.
- Frisch, Peter 1975: *Die Inschriften von Ilion*. Bonn.
- Graham, Alexander John 1998: The Woman at the Window: Observations on the “Stele from the Harbour” of Thasos. *Journal of Hellenic Studies* (118.) 22–40.
- Günther, Linda-Marie 1993: Witwen in der griechischen Antike – zwischen Oikos und Polis. *Historia* (42.) 308–325.
- Jones, Nicholas F. 1999: *The Associations of Classical Athens. The Response to Democracy*, New York – Oxford.
- Németh György 2001a: Születésszabályozás az ókori görögöknél. *Orvostörténeti közlemények* (46.) 125–134.
- Németh György 2001b: Metics in Athens. *Acta Antiqua* (41.) 331–348.
- Németh György 2008: A polgár, az idegen és az örömlány. In: Pap Levente – Tapodi Zsuzsa (szerk.): *Közösség, kultúra, identitás*. Kolozsvár, 41–56.
- Ogden, Daniel 1996: *Greek Bastards in the Classical and the Hellenistic Periods*. Oxford.
- Paradiso, Annalisa 1993: Gorgo, la Spartana. In: Loraux, Nicole (ed.): *Grecia al femminile*. Roma, 107–122.
- Passman, Tina 1993: Out of the Closet and into the Field: Matriculture, the Lesbian Perspective and Feminist Classics. In: Rabinowitz, Nancy Sorkin – Richlin, Amy (eds): *Feminist Theory and the Classics*. New York–London, 181–208.
- Rabinowitz, Nancy Sorkin – Richlin, Amy (eds) 1993: *Feminist Theory and the Classics*. New York–London.
- Rose, Peter W. 1993: The Case for Not Ignoring Marx in the Study of Women in Antiquity. In: Rabinowitz, Nancy Sorkin – Richlin, Amy (eds): *Feminist Theory and the Classics*. New York–London, 211–237.

- Schliemann, Heinrich 1891: *Bericht über de Ausgrabungen in Troja im Jahre 1890*. Leipzig.
- Wagner-Hasel, Beate 1988: Geschlecht und Gabe. Zum Brautgütersystem bei Homer. *Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte. Romanistische Abteilung* (105.) 32–73.
- Walker, Susan 1993: Women and Housing in Classical Greece. In: Cameron, Averil – Kuhrt, Amelie (eds): *Images of Women in Antiquity*. London, 81–91.
- Watson, Patricia A. 1994: *Ancient Stepmothers: Myth, Misogyny and Reality*. (Mnemosyne Supplementum 143.) Leiden–New York–Köln.
- Winkler, John J. 1994: *Der gefesselte Eros. Sexualität und Geschlechtsverhältnis im antiken Griechenland*. Marburg.